

Ārieši Sibīrijā

(Publicēts „Dievturu vēstnesī” Nr.18 1993.g.)

Ķīniešu hronikas runā par kādu tautu, kas dzīvo Sibīrijas dienvidos un kurai piederīgie ir liela auguma, gaišiem matiem, zilām acīm un apdzīvo teritorijas, kas sniedzas līdz Ziemeļu jūrai ziemeļu virzienā, bet, ejot no austrumiem uz rietumiem, tās var šķērsot mēneša laikā.

Tā ir āriešu tauta, kura sevi sauc par seļkupi un kurai daudz kas ir kopīgs ar senajām Priekšāzijas kultūrām – Ubeidas, Halafas, Ūras. Visvairāk tomēr ar Halafas kultūru, kura ir senāka par šumeru kultūru.

Krievi seļkupu sauc par ostjakiem – austrumniekiem (osīti – aisti).

Vietējie nostāsti runā par ķēniņu Kalgupu: „Viņam bija mati gaiši kā zelts. Tāpēc viņu sauca par Zeltmati. Viņš apvienoja visas Pieobas zemes un pārcēla savu rezidenci uz Surgutu. No tā laika Surgutu uzskata par svētu vietu.” Hanti stāsta, ka Kalgupu Surgutā nošāvuši krievu kazaki.

Seļkupi dzīvoja pastāvīgu draudu situācijā, viņu nostāsti runā par tautību „madet-kup”, kas dzīvo mežā un ir ļauni, cietsirdīgi ļaudis, nodarbojas ar laupīšanu un nogalina mierīgos iedzīvotājus, bet pēc tam atkal dodas mežā. Daži pētnieki šo tautu identificē ar Sibīrijas paleoaziātiem, kurus vēlāk asimilēja tungusi.

Seļkupi savu kultūru saglabāja ilgi, atšķirībā no Ubeidas un Halafas kultūrām, tāpēc, ka centās dzīvot izolēti un tos savas tautas locekļus, kas radojās un jaucās ar mongoļiem, nicināja. Seļkupu neiekaroja pat mongoļi – viņi tos apgāja ar līkumu, iekarodami visas apkārtējās teritorijas.

Seļkupu galvenā nodarbošanās – laukkopība – ir pasaulē vistālāk ziemeļos attīstītā lauksaimniecība. Ķīnas hronikas runā, ka šajā saltajā zemē dzīvo ļaudis, kas ar zirgiem ar zemi un sēj 5 graudaugu veidus. 1. gt. p. m. ē. zemkopība iespiedās uz ziemeļiem līdz pat Irtišas ietekai Obā. Tomskas universitātes zinātnieki vēl tagad atrod seļkupu veidotos laukus, kas ir aizauguši ar mežu, bet vēl saskatāmi kā taisnstūrveidīgi apm. 500 m² lieli veidojumi. Šajos laukos atrod melnzemi, kuras nekur citur Tomskas apgabalā nav.

Seļkupi kausēja dzelzi, varu, prata izgatavot arī nerūsējošo tēraudu jeb t. s. balto dzelzi. No metāla izgatavoja nažus, traukus, bultu uzgaļus, bruņas, bruņu kreklus un cepures. Metālu kausēja ar koka oglēm, izmantojot īpašu plēšu sistēmu, bet rūdu veda no Jeņisejas. Augsti attīstīta viņiem bija kalēja māksla, izgatavoja sirpjus, kapļus, spoguļus, rotas lietas. Dzelzs izmantošana plaši ieviesās ap 1000. g. p. m. ē., bet atrastos bronzas lējumus datē ar 2000. g. p. m. ē. Interesanti, ka līdz ar metāla rīkiem seļkupi izmanto akmens, koka un kaula rīkus. No akmens izgatavoja tīklu atsvarus, nažus ādu tīrīšanai, skulptūras, ploškas apgaismošanai.

Keramika seļkupi ir ar plakanu dibenu. Audumus izgatavoja no nātrēm pēc to sarežģītas apstrādes. Vēl 19. gs. no nātru auduma šuva apģērbus. Izmantoja arī vilnu. Cepures šuva no ūdru un bebru ādām, bet kažokus no vāveru ādām.

Ēkas bija koka, divistabu ar divslīpju jumtu. Istabā pie sienas atradās koka gulta, četrstūrains, zemi galdiņi, lādes, pīti paklāji, pavards. Katrā mājā bija šūpulis, obligāti iekārts ievas līkstī.

Katrai dzimtai piederēja zeme, ko nedrīkstēja ne pārdot, ne dāvināt. Šo zemi mantoja. Šādā dzimtā dzīvoja vairāki desmiti cilvēku. Uz zemes atradās svētā klētis – *se sang*, saimnieciskās klētis – *kles*, dzimtas kapi, svētbirzis, kurās sievietes ieiet nedrīkstēja, turpretī pie svētās klēts salasījās visas ģimenes. Saglabājies krievu apraksts par pavasara svētku svinēšanu. Seļkupi esot sapulcējušies pie svētās klēts, dzēruši alu, dejujuši.

Seļkupu saite ar zemi bija ne vien ekonomiska, bet arī sakrāla – viņi uzskatīja, ka senči dzīvo šajā zemē arī pēc nāves un apsargā to. Dzimtas zeme aizņēma lielu teritoriju, un tās robežas neviens nedrīkstēja pārkāpt bez atļaujas.

Klētis neslēdza. Par to brīnās krievi un raksta, ka ostjaki ir tik godīga tauta, ka pie viņiem pat klētis neslēdz.

Apmēram 30 dzimtu zemes veidoja kopienas zemi, kurā visi varēja medīt un zvejot. Dzimta medīja un zvejoja kopā. Savu nomedīto nedrīkstēja skaitīt, un to beigās sadalīja vienlīdzīgās daļās visiem medniekiem. Zagli publiski kaunināja, pēla, bet par lielu zādzību pēra. Parādniekam parāds bija jāatdod tajā pašā gadā, ja neatdeva, tas palielinājās. Vecāku parāds bija jāatdod bērniem.

Vairākas dzimtas apvienojās ķēniņa vadībā. Augstāk par ķēniņu atradās dižvadonis, kurš pastāvīgi dzīvoja pilī. Ķēniņi pastāvīgi pilis nedzīvoja. Pilis atradās uzkalnos upju, ezeru krastos. Ap pili bija valnis, grāvis, mietu žogs. Pilī bija dziļas pazemes būves, alas ar izeju uz upi, bet tās teritorijā daudz ēku (vienā gadījumā 14).

Ķēniņam piederēja absolūta vara, kaut gan tieši ķēniņš sasauca tautas sapulci un uzklausīja tautu. Balss tiesības bija tikai dzimtu vecākajiem. Vadījās pēc senču likumiem – „īldži totet”. Par troņmantinieku varēja būt dēls, kā arī meitas vīrs (tāpat kā senajā Ēģiptē un Irānā).

Karavīri bija kalti bruņās – bruņu kreklos un bruņu cepurēs.

Valodnieki izdala 7 seļkupu dialektus un t. s. šamaņu valodu, kurā viņi sarunājās savā starpā un ar gariem. Uzskata, ka šamaņu valoda ir atliekas no senās kopējās valodas. Lūk, daži seļkupu vārdi, kas liecina par valodas piederību āriešu saimei, pie kam dažus vārdus latvietim vieglāk atpazīt nekā to pierakstītājam krievam.

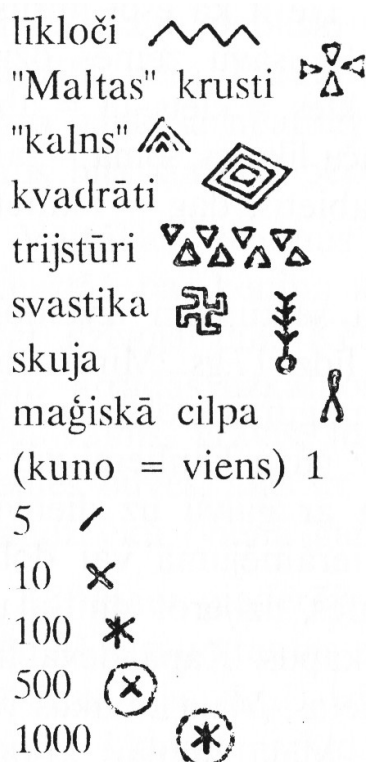
Šunči (šam) = saule, kveļi = senči (šī vārda jēgu krievu pētnieki lāga nesaprot. Tie it kā esot mirušie senči, kas turpina dzīvot it kā savu zemes dzīvi: zvejo, medī utt.), ilģi = senči, kles = klētis, ul = alus, kunno = viens, ilđži totet = senču likums, soma = labs, soma kup = labais cilvēks, labietis, dag = akmens, aria = mieži, šu = čūska.

Apbedīšanas kultūra, kāda seļkupiem izveidojās ap 3000.g. p. m. ē., saglabājās līdz 17. gs. Mirušo apbedīja izstieptā stāvoklī uz muguras, rokas vai nu gar sāniem, vai ar delnām uz gūžu kauliem, vai ar saliktām delnām. Orientācija ar galvu uz dienvidaustrumiem. Apbedīja dēļu ierāmējumā vai dobta koka zārkā. Apbedīja uz zemes, uzberot smilšu uzkalniņu. Sastop arī ieraktos kapus. Kapā deva līdzī metāla un keramikas priekšmetus. Māla traukus lika pie kājām, retāk pie sāniem. Māla traukos atrasta augu valsts barība. Šamaņi uzskata, ka cilvēkam

ir vairākas dvēseles: viena aiziet augšup, otra lejā. Vēl viena dvēsele paliek ar augumu, kamēr tas satrūd.

Seļkupu paražas ļoti atšķiras no apkārtējo tautu paražām, piemēram, pētnieki min, ka Čulimas tatāri mirušos atstāja vienkārši uz zemes, tos neierokot.

Ornamenti skaitās viena no stabilākajām etniskajām pazīmēm. Seļkupu ornamentikai nav nekā kopīga ar citu Sibīrijas tautu ornamentiku. Ļoti plaši lietota zīme – vītā cilpa. Šo zīmi zīmēja uz zemes, izkāpjot nepazīstamā krastā, to iegrieza virs ieejas istabā kā aizsargājošu, iegrieza uz bungu vālītēm.

Seļkupos sagrāva kažokzvēru medniecība. Kažokzvēru tirdzniecības maksimums attiecas uz 12.–16. gs. Šajā laikā seļkupi aizmirsa savus amatus, jo vairāk varēja nopelnīt ar zvērādām. Kad kažokzvēri izsīka, seļkupi savu zemkopju un amatnieku kultūru bija pazaudējuši. Visu sāka ievest – graudus, audumus, dārglietas, kas noveda pie ekonomiskas degradācijas un tautas iznīkšanas. No zvērādu tirdzniecības iegūto naudu neieguldīja ražošanā, bet vērtslietās. Nostāsti daudz runā par dārglietu glabātuvēm.

Daudz zelta un sudraba lietu izņemts no apbedījumiem – krievu amatnieki vēl ilgi šo apbedījumu bronzas un vara priekšmetus lietoja kastroļu izgatavošanai. Tomskas baznīcas zvanu izliešanai izmantoja no seļkupu kapiem iegūtos vairākus pudus bronzas. 1788. gadā, Obai izskalojot krastu, nogruva apbedījums ar sudraba lietām. 70. gadu sākumā netālu no Surgutas arheologi atrada greznu sudraba vāzi, pilnu ar sieviešu rotaslietām arī no sudraba, lietu sudraba paplāti ar apzeltījumiem.

Šajā darbā esmu balstījies uz zinātniskos izdevumos publicētiem krievu etnogrāfu Sibīrijas tautu un to paražu aprakstiem, kuri nav īpaši popularizēti, jo norāda uz augstas āriešu kultūras pastāvēšanu Sibīrijā pirms krievu ienākšanas, netieši apšaubot krievu pirmtiesības uz šo zemi. Selkupu liktenis atspoguļo lielo iznīcināšanas politiku, ko impēriskais šovinisms piekopa un piekopj attiecībā uz nekrievu tautām.

Vēres:

- Г. И. Пелих. Происхождение селькупов. Изд. Томского унив. Томск, 1972
- Г. И. Пелих. Селькупы XVII века. Очерки социально-экономической истории. Изд. «Наука» Сиб. отд. Новосибирск, 1981
- Г. Дебец. Еще раз о белокурой расе в Центральной Азии. «Советская Азия», кн. 5–6, с. 195–207, Москва, 1931
- С. В. Иванов. Орнамент народов Сибири как исторический источник. Изд. АН СССР. Москва, 1963, с. 500